

**Управління освіти і науки
Черкаської обласної державної адміністрації
Комунальний навчальний заклад «Черкаський обласний
інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної ради»**

*Для системи післядипломної
педагогічної освіти*

**«Використання інноваційних технологій
навчання у вокальному гуртку
позашкільного навчального закладу.
Вивчення музичних творів на слова
Т.Г.Шевченка».**

*(З досвіду работ., Іваненко Р. В., керівника зразкового
вокального ансамблю «Нотка» Центр дитячої та юнацької
творчості Маньківської районної ради)*

**Черкаси
2017**

Матеріал «Використання інноваційних технологій навчання у вокальному гуртку позашкільного навчального закладу. Вивчення музичних творів на слова Т.Г.Шевченка» є узагальненням досвіду Руслани Василівни Іваненко, керівника гуртків Маньківського районного центру дитячої та юнацької творчості, з питання організації навчально-виховної роботи у вокальному гуртку.

Посібник може бути корисним керівникам гуртків, студій, творчих об'єднань, які навчають вокальному мистецтву в сучасному позашкільному закладі.

ОПИС

досвіду робот., Іваненко Р. В., керівника зразкового вокального ансамблю «Нотка» Центр дитячої та юнацької творчості Маньківської районної ради)

« Усі види

*мистецтва
служать найвеличнішом
з мистецтв – мистецтву
жити наземлі »*

Бертольд Брехт

Виховання піснею, музикою відіграє важливу роль у духовному ставленні особистості.

Ставлення особистості до себе, до інших людей, до соціуму, до світу, до культури – провідні цінності, які стають базовими у моделюванні змісту позашкільної освіти.

Серед багатьох предметів, що вивчаються в позашкільному закладі, важливе місце належить вокальному мистецтву, вихованню через пісню з притаманним йому впливом на свідомість, підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сферу, на моральне і, навіть, на фізичне здоров'я дитини. На заняттях вокального гуртка, засобами вокальної культури, здійснюється цілеспрямоване та систематичне формування особистості школяра.

Сьогодні музика, пісня займає все більше місця в житті людини, і тому надзвичайно важливо змалечку вчити дітей розуміти музичне мистецтво, переживати й осягати його глибокий сенс.

Навчальна та дидактична мета гуртка: навчити основам вокалу; закріпити вміння володіти голосом, визначити характер музики і виразно передати його в музично-виконавській діяльності; формувати вокально-хорові навички (звукоутворення, дикція); вміння працювати в ансамблі; ознайомити учнів з народними творами та творами українських композиторів; вчити дітей користуватися різними виконавськими прийомами, передаючи відповідні емоції.

Розвивальна мета гуртка - це розвинути навички слухового контролю і оцінки власного співу; розвивати музичний слух і пам'ять за допомогою зіставлення нових і знайомих пісень.

В гуртку виховується у дітей любов до рідного краю, національних коренів свого народу, поваги до традицій українського мистецтва та кращих зразків світової музичної культури.

Керівник гуртка має вести дітей у світ добра і краси, відкрити в мистецтві животворне джерело людських почуттів і переживань. Тому з перших уроків важливо вияснити «вокальний багаж» гуртківців, їхні цінності, уподобання, і, враховуючи психологічні і соціальні особливості віку, по-новому осмислити завдання виховання піснею.

Під час формування особистості школяра засобами вокальної культури стає багатшим та різноманітним внутрішній, духовний світ учня, виховується любов до народних витоків, захопленість класикою та проявляється інтерес до вокального мистецтва.

Актуальним у роботі керівника вокального гуртка лишається і завдання нового підходу до вивчення репертуару, раціонально використовуючи ті форми, методи, засоби навчання, які сприятимуть ефективному засвоєнню навчального матеріалу, виробленню вокальних навиків та вмій.

Тому керівник гуртка впроваджує в навчальний процес проведення комплексних уроків та народних свят, що сприяє накопиченню художнього досвіду, набуттю елементарних умінь і навичок музично – творчої діяльності.

В процесі вивчення народних або сучасних естрадних творів в учнів виявляється наполегливий інтерес та любов до пісні, зацікавленість виконувати пісню в ансамблі або сольо, радіючи спільному успіху.

Залучення школярів до вокального мистецтва – це не тільки один із засобів розвитку духовної культури, а також важлива умова зміцнення психічного здоров'я дітей та формування їх особистості, а також сприяє професійній орієнтації вихованців.

Використання інноваційних технологій навчання у вокальному гуртку позашкільного навчального закладу як педагогічна проблема

Педагогічний колектив Маньківського ЦДЮТ працює над єдиною проблемою: «Інноваційні підходи в організації навчально-творчої роботи з дітьми в сучасному ПНЗ» та над методичною проблемою «Підвищення

професійного рівня педагогічних працівників шляхом упровадження інноваційних педагогічних технологій».

Як керівник зразкового вокального ансамблю «Нотка», я працюю над проблемою «Використання інноваційних технологій навчання у вокальному гуртку позашкільного навчального закладу».

Вважаю, що головним у системі інноваційного навчання в гуртку є створення ситуації спільної продуктивної та творчої діяльності педагога й дитини, педагога та групи, що впливає на навчання, як на процес становлення особистості, її усвідомленої активності, її самоорганізації.

Успіх виховання й навчання в гуртку багато в чому залежить від того, які методи й прийоми використовую я, як педагог, щоб донести до дітей певний зміст, сформувані в них знання, уміння, навички, а також розвинути здатності в тій або іншій області діяльності.

У процесі навчання, відповідно до змісту тем, використовую, крім одноосібного виконання учнями роботи, такі активні форми роботи як групові, парні, комбіновані.

Одним з основних моїх принципів навчання є принцип від простого до складного. Цей принцип полягає в поступовому розвитку творчих здібностей.

У процесі організації навчання велике значення надаю загальнодидактичним принципам: науковості, систематичності, послідовності, доступності, наочності, активності, міцності, індивідуального підходу.

Поряд із принципами використовують практичні, наглядні, словесні методи навчання. До практичних методів відношу вправи, ігри, моделювання. Особливо часто застосовую виконавські, творчі вправи. Ігровий метод допомагає мені використання різних компонентів ігрової діяльності в сполученні з іншими прийомами. Навчаю учнів бути спостережливими, вміння слухати, сприймати музику, пісню. Учні самостійно готують розповіді, повідомлення, інформацію для бесіди в залежності від теми уроку. Евристичний метод спрямовую на прояв самостійності в якому - або моменті роботи на занятті, тобто пропоную дитині виконати частину роботи самостійно. Також застосовую проблемний та дослідницький методи навчання. Ці методи сполучаю один з одним. Серед нетрадиційних форм проведення занять особливе місце займають інтегровані заняття та виховні заходи, які стимулюють різноманітні форми творчої співпраці гуртківців.

Поділюся тими методами та прийомами навчання, які використовую у гуртковій роботі на різних етапах занять.

Використовую найчастіше методику «Конструктор занять». В основу якої покладено універсальну методику Анатолія Гіна «Конструктор уроку», адаптовану до умов позашкільного навчального закладу.

Початок занять

При проведенні цього розділу пропонуються такі форми: взаємоопитування в формі кросворду; розминка в формі «Пантомімічного лото».

Пояснення нового матеріалу

Це найбільш відповідальний розділ заняття. якщо новий матеріал зацікавить учнів, о і вивчення його буде успішним. Позитивний настрій у вивченні нового матеріалу може надати і ілюстративний матеріал (творча вокальна робота, відеозапис, уривок з твору), і екскурсія, і відвідання концерту, і ситуаційна гра.

Закріплення, тренування, відпрацювання вмінь

Для непосидючих, жвавих і нетерплячих дітей це найскладніший етап занять. Зробити ці тренувальні вправи, нескінченні репетиції, повторення і закріплення матеріалу не набридливими, а дійсно ефективними найбільш серйозне випробування для педагога. Навіть захоплені новою темою, новою роботою учні можуть стомитися, якщо цей розділ заняття затягнеться і перетвориться в нудний обов'язок. Тут від керівника необхідний весь арсенал педагогічних прийомів і вже згадані «Приваблива мета» «Роби, як я», і «Змагання», і блиц-конкурс на краще виконання вправи, пісні, елементу роботи.

Повторення

Вже вивчений, відпрацьований матеріал перестає цікавити дитину, коли повторення його буде механічним. Тому при повторенні матеріалу слід обирати форми роботи, привабливі для дитини, наприклад, заняття-концерт, заняття-конкурс; прийом «Дитяче журі» - це надає повторенню нового змісту. Пожвавить процес повторення і прийом «Лови помилку», коли керівник (або учень) показує вправу, або елемент вправи з навмисною помилкою. При повторенні можна застосовувати і прийом «Розширення поля оцінок». Це майже жарт але атмосферу на занятті він пожвавить, коли замість звичних «шкільних» оцінок на «5», «4», учня оцінять літерою «м» (молодець!), або 2 літери «м» (двічі молодець!), або літерою «н» (не старався); прийом «ідеальна оцінка» теж дещо жартівливий - учні самі оцінюють свою роботу і повідомляють про це керівника (добра нагода для педагога з'ясувати рівень самооцінки учня, його творчі і особисті амбіції).

Домашнє завдання

Повністю віддається на розсуд керівника гуртків і залежить від того, яке завдання він виконує, ступінь захоплення учня завданням, його обсяг і складність, та інших суто індивідуальних чинників.

Закінчення заняття

Керівник гуртка може сам поставити крапку в занятті своєю авторитетною оцінкою в цілому, оцінити роботи окремих учнів, а може віддати оцінку виконаної роботи на розсуд учнів (педагогічний прийом «Точка зору»). Залежно від конкретної педагогічної ситуації можна застосовувати і «ідеальну оцінку», і жартівливе «розширення поля оцінок».

Наведені форми роботи і педагогічні прийоми лише орієнтир для починаючо-мислячого керівника. В педагогічному досвіді кожного педагога знайдеться цікавий прийом, оригінальна форма проведення окремого розділу занять, всього заняття в цілому. Педагогічні прийоми, форми роботи це лише цеглинки великої споруди педагогічного досвіду, який будується все життя і тільки від педагога залежить, що будувати: казковий палац чи благодійну хатинку.

Перелік педагогічних прийомів, використаних в програмі «Конструктор занять!»:

- «Лови помилку»
- «Відстрочена відгадка»
- «Фантастичне припущення»
- «Щедра оцінка»
- «Дитяче журі»
- «Здивуй»
- «Ідеальна оцінка»
- «Рейтинг»
- «Приваблива мета»
- «Навчи іншого»
- «Хто краще» - змагання
- «Роби, як я»
- «Розширення поля оцінок»
- «Кредит довіри»
- «Точка зору».
-

Лови помилку - пояснюючи матеріал, керівник навмисно допускає помилку.

Гуртківці заздалегідь попереджені про це. Навчіть їх реагувати на помилку, заохочуйте їх увагу! Керівник має прагнення, щоб діти не тільки помітили помилку, зрозуміли «помилконебезпечне» місце, але й знали правильну відповідь.

- В практиці на заняттях вокального гуртка педагог Іваненко Руслана Василівна широко використовую цей прийом: вивчений матеріал виконують декілька дітей, а решта гуртківців уважено сліdkують за виконанням завдання і коментують, які помилки зроблені, чому, і як треба робити правильно.

Відстрочена відгадка - на початку заняття керівник дає загадку (дивовижний факт), відгадку до якого, ключ до розуміння буде надано в процесі заняття. Інший варіант - загадку дають в кінці заняття, щоб гуртківці мали нагоду обміркувати її вдома і на початку наступного заняття вислухати висновки і дати вірну відповідь, вірне тлумачення дивовижного факту.

- В практиці педагог при вивченні теми «Визначення на слух та відтворення голосом у заданій тональності звуків, інтервалів, акордів із 3 звуків» дає завдання відтворити голосом(конкретні завдання).

Фантастичне припущення - керівник доповнює реальну ситуацію фантастикою. Цей прийом дає можливість подивитися на звичні речі з незвичної точки зору.

- В практиці педагог запропонувала гуртківцям уявити виконання вокального твору у стилях: народної, естрадної пісні, оперети, індивідуального стилю та манери виконання.

Це стало приводом до обговорення теми: «Різноманітність вокальних прийомів та їх використання» в зацікавленій атмосфері діалогу.

Щедра оцінка - заохочувальний прийом для невпевнених в собі дітей. Оцінення словом, інтонацією, жестом. Використання цього прийому підбадьорює гуртківців, створює позитивний емоційний настрій, стимулює процес навчання. На цьому тлі найменші успіхи дитини помічаються, авансуються майбутні успіхів, підтримується інтерес дитини до занять. Для учня з завищеною самооцінкою «щедру оцінку» слід застосовувати обережно і помірковано.

Дитяче журі - керівник дає можливість гуртківцям не тільки оцінити роботу товаришів, але й розвивати вміння дітей аналізувати, відбирати вагомі критерії оцінки, обґрунтовувати свої висновки. Цей прийом широко використовується у гуртку, коли в колективі обговорюють, які твори та яких виконавців виставити на концерт чи конкурс.

Здивуй - цей прийом перегукується з прийомом «Фантастичне припущення» - керівник знаходить таку точку зору, при якій буденне стає дивовижним. Цей прийом збуджує вагу дітей не тільки на заняття, але й

може мати «пролонговану» дію впродовж тривалого часу після заняття. Цей прийом активізує навчальну діяльність учнів.

Ідеальна оцінка - учням пропонуються самим поставити собі оцінки за виконану роботу за концертний виступ, за підсумки одного заняття, за участь у вокальному конкурсі тощо. Це показовий прийом з точки зору оцінки вимогливості керівник до гуртківців, як правило, критерії оцінювання учнів орієнтовані на рівень вимог керівника і це може стати приводом до роздумів керівника щодо корекції своєї роботи.

Рейтинг - завершуючи роботу, гуртківець сам ставить собі оцінку. За ту саму роботу оцінку ставить і керівник. Цей прийом зорієнтовує дітей на правильні критерії оцінювання роботи (*right* - від англ. - правильно) і привчає до регулярного оцінювання своєї праці.

Приваблива мета - перед гуртківцем ставиться проста, розумна і приваблива для них метаю, досягаючи якої вони опановують навчальні завдання, що запланував педагог. Цей прийом тісно пов'язаний з мотивацією навчання і є надзвичайно важливим саме в позашкільному закладі, де відвідання занять добровільне. При відвіданні школи присутній елемент обов'язковості.

В позашкільній мотивація занять тільки одна - інтерес. «Приваблива мета» може бути розрахована на одне заняття, на певну частину заняття, на один вид роботи, але це обов'язковий елемент навчально-виховного процесу в позашкільній.

Навчи іншого - кожен гуртківець має змогу виступити в привабливій для себе ролі вчителя, наставника. Це активізує гуртківців, заохочує їх до сумлінного виконання навчальних завдань. Іноді пояснення товариша сприймаються більш прийнятно, ніж пояснення керівника. На практиці цей прийом успішно застосовується в гуртках.

Хто краще - момент змагання, як засіб активізації уваги, навчальної активності завжди був дієвим. Форма проведення змагання віддається на розсуд керівника. Змагання «Хто краще» може бути присутнім в роботі гуртка як окремий момент заняття, а може стати формою проведення всього заняття, підсумкового заняття, вивчення цілої теми, або вивчення конкретного репертуару. Наприклад, підсумкове заняття-конкурс у вокальному гуртку на тему: «Розучування української народної пісні на сл. Т. Шевченка "Сонце заходить"».

Роби, як я - з першого погляду виконання будь-яких дій чітко за керівником гуртка, або призначеним керівником гуртківцем, не несе в собі

елемент творчості - обіграти цю ситуацію, що повторення дій, рухів стане для учнів цікавим. (Наприклад: уявити, що ви перед дзеркалом, а в якості «дзеркала» виступає керівник або гуртківець. Або обіграти ситуацію з кінозйомкою - всі дії фіксуються в уповільненому темпі).

Розширення поля оцінок - для позашкільного закладу, де відсутні оцінки, використання цього прийому дає широкий простір керівникові для урізноманітнення і емоційного оцінювання роботи гуртківців. Враховуючи віковий склад гуртківців, ступінь довірливості взаємовідносин, стиль взаємовідносин, рейтинг керівника в колективі, кожен педагог може розширювати поле оцінок в тій мірі, в якій вважає за доцільне. (Шкала оцінювання може бути складена керівником і з долею гумору –«дуже, дуже гарно» (це «5»), «дуже, дуже старався» (це «4»), «дуже, дуже поспішав» (це «3»), «дуже, дуже стомився» (це «2»).

Кредит довіри - оцінювання роботи в «кредит". Враховуючи те, що позашкільний заклад не маніпулює оцінками, головною мотивацією навчання в нас є виключно інтерес. Відлякати гуртківця негативною оцінкою дуже просто, а заохотити, помітити найменшу вдачу («ти ще трошки попрацюєш, і я впевнений, що робота стане кращою»; «я відчуваю, що ти зможеш...»), створити позитивний настрій, вселити впевненість в свої сили керівник і може і зобов'язаний.

Точка зору - привчає гуртківців аналізувати, оцінювати, аргументувати свої думки. Він стає в нагоді при обговоренні закінчених робіт, при оформленні виставок. Іноді керівники обігрують цей прийом, поділивши групу на дві групи опонентів, які по черзі висловлюють свою думку. Застосування цього прийому сприяє розвитку комунікативних навичок у дітей, вчить логічно вибудовувати аргументи, культурі спілкування.

Наведені педагогічні прийоми і приклади їх використання є лише невеличкими цеглинками у будівлі власного педагогічного досвіду кожного педагога. Кожен, хто працює з дітьми, має свій арсенал прийомів, методів, власних таємниць і здогадок, помилок і перемог - всього того, з чого торується педагогічна стежинка у світ дитячої творчої душі.

Відповідно до завдань навчальної програми мною були розроблені педагогічні етапи формування поліхудожнього світогляду учнів у процесі вивчення вокального мистецтва (Додаток).

На першому (мотиваційному етапі) суть роботи полягала в необхідності підготувати учнів до сприймання творів мистецтва, викликати зацікавленість до подальшої діяльності. На цьому етапі вважаю доречно використання вербально-комунікативних методів, а саме: бесіди, діалогу, емоційно-поетичного читання, дискусії. Бесіда передбачає використання попереднього

досвіду учнів і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення уже наявних.

Наприклад, вивчаючи на першому занятті тему «Словесна та музична мова. Поняття стилі, напрям естрадної музики, їх основні характеристики» проводжу бесіду про музику та її мову, тому що твори різних видів мистецтва по різному прямують до серця людини, але всі вони споріднені. Осягнення змісту мистецького твору неможливе без з'ясування авторської позиції, без звернення до особистості автора. З учнями з'ясовуємо як художник знаходить найточніший тон, форму, колір; як композитор знаходить звуки та інструменти; як письменник знаходить найяскравіші слова та вирази для відображення думок.

Цінним методом стимулювання інтересу до навчання є метод пізнавальних ігор, що спирається на створення в навчальному процесі ігрових ситуацій. Це можуть бути як настільні ігри, так і рухливі, наприклад, гра «Музичне лото» використовується під час вивчення теми: «Рок-музика в зарубіжній естраді»; гру «Подумай і відгадай» використовую на уроці під час вивчення теми «Естрадна масова пісня».

На етапі активізації емоційно-естетичного досвіду (II етап) важливими є зображально-ілюстративні методи, націлені на залучення більшої кількості органів чуття, тому використовую наочність: репродукції картин, схеми, відеофрагменти, фото, що дає змогу розширити коло можливостей мистецтва в розумінні дитини.

Музично-перцептивні методи викликають чуттєвий відгук від сприйняття сенсорних еталонів (кольору, форми, розміру тощо) та характеру дії, яка виконується з даними еталонами. Наприклад можна порівнювати емоційні враження від сприйняття кольору в живописі та звуку в музиці (під час вивчення теми «Т.Шевченко і сучасність»).

Проблемно-пошуковий етап (III етап) являє собою цілу низку творчих завдань, під час виконання яких діти знаходяться у пошуках нових оригінальних рішень. Це може бути створення проблемної ситуації, постановка проблемних питань; евристична бесіда; колективне обговорення; аналіз, синтез; висування гіпотез.

Наприклад, під час вивчення теми «Образ Тараса Шевченка в музиці». Поставлю питання: «А чи справді слово та музика здатні викликати зорові уявлення?», «Чому Т.Г. Шевченка називають кобзарем?».

Робота за проектними технологіями дає неабиякий позитивний заряд енергії для розвитку творчих здібностей учнів, а ще - стимулює пошукову діяльність, а саме: самостійно збирати і накопичувати матеріал; аналізувати, співставляти факти, аргументувати свою думку, встановлювати соціальні контакти (розподіляти обов'язки, взаємодіяти один з одним); створювати

«кінцевий продукт» - матеріальний носій проектної діяльності (доповідь, фільм, календар, журнал, проспект, сценарій); підготувати цикл занять з тем, які зацікавили б учнів вищого рівня навчання; представляти створене перед аудиторією, оцінювати себе та інших.

IV етап (творчий) полягає у втіленні гуртківцями індивідуальних естетичних вражень у власній музично-творчій діяльності, а саме: мелодизація літературного тексту; складання оповідань за малюнками; підбір картин або ілюстрацій до віршів або музики, словесних характеристик до творів різних видів мистецтв; створення різноманітних образів з використанням різних видів мистецтв, вираження змісту пісні за допомогою рухів, танцю, пластики; виконання пісні з елементами інсценізації.

Використання інтерактивної стратегії змінює мою роль, як педагога-позашкільника: я перестаю бути центральною фігурою і лише регулюю навчально-виховний процес, займаюся його загальною організацією, визначаю загальний напрям (готую до заняття необхідні завдання, формулюю питання для обговорення у групах, контролюю час і порядок виконання наміченого завдання, даю консультації, допомагаю в разі серйозних утруднень).

У ході інтерактивного навчання я не повідомляю дітям готові істини, рішення, висновки, а організую навчальний процес таким чином, щоб учні в ході самостійного пошуку ідей та їх обговорення навчали один одного; допомагаю створити атмосферу підтримки, взаєморозуміння, терпимості, дружелюбності. Учні мають відчувати доступність, відкритість у спілкуванні, віру у здібності кожного, довір'я, вміння поставити себе на місце педагога і побачити ситуацію його очима, співпереживання, співчуття.

Результати дослідження показали, що взаємодія мистецтв в педагогічному процесі, комплексне використання різних методів та прийомів навчання для формування поліхудожнього світогляду учнів реалізує наступні можливості:

- допомагає учням глибше відчувати особливості та специфіку музики, пісні; стимулює формування в учнів цілісного уявлення про мистецтва;
- позитивно впливає на підвищення рівня художньої та загальної естетичної культури учнів;
- сприяє особистісному розвитку та розкриттю творчого потенціалу.

Поетапність процесу формування

I етап **Мотиваційний**

Вербально-комунікативні методи:

бесіда, діалог, емоційно-поетичне читання, дискусія; створення ситуації успіху; заохочення; пізнавальні ігри

II етап
Етап активізації
емоційно-естетичного досвіду

Зображально-ілюстративні методи; музично-перцептивні методи; інструментальне та вокально-інструментальне виконання творів

III етап
Проблемно-пошуковий

Створення проблемної ситуації; постановка проблемних питань; евристична бесіда; колективне обговорення; аналіз, синтез; висування гіпотез

IV етап
Творчий

Втілення індивідуальних естетичних вражень у власній музично-творчій діяльності

Висновки

Отже, на підставі зазначеного матеріалу можна стверджувати, що інноваційність, креативність, стабільність розвитку позашкільної освіти сприяє її утвердженню в сучасному суспільстві як самодостатнього й соціально активного явища, одного з потужних факторів модернізації освітнього простору України.

Лише за умови творчого підходу керівника гуртка, використання інтерактивних методів та застосування різних форм роботи та їх елементів можна досягти позитивних результатів у навчанні. Навіть найкраща методика може бути неефективною, якщо її застосовувати без змін, а використання нових педагогічних підходів та методів навчання сприяють формуванню особистості здатної до самоосвіти і творчості.

Заняття з вокального мистецтва мають важливе естетичне виховне значення для дітей. При залученні їх до вокального мистецтва розвиваються естетичні смаки і можливості. Потрібно тактично пропонувати допомогу дитині, підтримувати її зацікавленість, заохочувати.

Введення в навчальну програму поширені уроки з вивчення творчості Т.Г. Шевченка, музичних творів, що написані на його слова, втілення образів поета

в музиці допомагає сформувати патріотичні, національні якості учнів, виховати покоління всесторонньо розвиненим і естетично обізнаним.

Список використаних джерел

- Большаков Л.Н. Шляхами великої долі.-К.: Веселка, 1984.
- Бергер М. Сучасна концепція й методика навчання музиці. Серія «Модернізація загальної освіти». - СПб., 2004. -с.129.
- Беркутова Л.С. Інформаційні технології у підготовці спеціалістів середнього фаховий рівень: практичний аспект // Бібліотеки і інформаційні ресурси в світі науки, культури, освіти та бізнесу: Праці 13-й Міжнародної конференції «Крим 2006». - М.:ГПНТБ Росії, 2006.
- Драган Т.Світлиця Шевченкового заповіту:Шевченкові дні//Шкільна бібліотека.-2004.-№2.-С.53-58.
- Життя і творчість Великого Кобзаря у фотографіях, малюнках та ілюстраціях//Шкільна бібліотека.-2003.-№12.-С.1-139.
- Жур П.А.Шевченківський Київ.-К.: Дніпро,1982.
- Методичні інновації в роботі керівників гуртків. [Електронний ресурс]. Режим доступу: osvita.ua/school/out_edu/1144.
- Подрапецька Ню "Ми тебе не забули, Тарасе!": Шевченкові дні//Шкільна бібліотека.-2004.-№2.-С.49-52.
- Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко / За ред. О.І. Пометун – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
- Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному позашкільному навчально-виховному мікросоціумі. З досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю / Бондар Л.М., Перепелиця Н.В., Сидоренко Н.Ю. [за ред. Л.В. Тихенко] – Суми : Нота-бене – 2008 р. – 68 с.
- Ростовський О.Я. Взаємозв'язок видів мистецтва на уроках музики: Метод. рек. - К.: Освіта, 1991. - 48 с.
- Сиротенко А.Й. Громадянське виховання учнівської молоді у позашкільній роботі / Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів : зб. матер. наук.-практ. конф. / Кол. авт. – К.: 2006. – С. 4-8.
- Тихенко Л.В., Бондар Л.М. Формування і розвиток позашкільного навчально-виховного мікросоціуму: практичний аспект / Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф.– Суми: Університетська книга. – 2008. – С. 78-84.
- Тихенко Л.В., Ніколаєнко С.І. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі «Мала академія наук України»: навч.-метод. посібн. / Л.В. Тихенко, С.І. Ніколаєнко – Суми : Університетська книга, 2007. – 120 с

Шевченко Г.П. Проблеми формування духовної культури молоді засобами мистецтва // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Зб. наук. пр. – Ч. 2. – Харків: "ОВС", 2002. – С. 112 – 125.